

УДК 330.341.11

Савостенко Т.О., Грицаєнко А.М.

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТОДІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РОЗВИНУТИХ КРАЇНАХ СВІТУ ТА В УКРАЇНІ

Досліджено зарубіжний та вітчизняний досвід державного регулювання інноваційної діяльності, наводиться порівняльна характеристика методів державного регулювання, висвітлюються існуючі недоліки та можливі напрямки поліпшення ситуації у інноваційній сфері України.

Foreign and domestic experience of government regulation of innovative activity is explored, comparative description of government regulation methods is presented, existing disadvantages and possible directions of situation improvement in the innovative sphere of Ukraine are considered.

Інноваційна політика є найважливішою складовою економічної політики держави. У сучасних економічних умовах необхідність вибору напрямів інноваційного розвитку, формування економічно-обґрунтованої інноваційної політики стають все далі актуальнішими. Це зумовлено в першу чергу усвідомленням позитивної ролі інновацій на мікро – та макроекономічному рівнях, яку підтверджено яскравими прикладами економічного зростання держав світу на основі широкомасштабного впровадження інновацій та активізації інноваційних процесів. У розвинених країнах 85 – 90 % приросту внутрішнього валового продукту (ВВП) забезпечується за рахунок виробництва наукомісткої продукції.

Незадовільний стан інноваційної діяльності в Україні, що визначається урядовцями і науковцями, потребує вдосконалення механізму державного регулювання з використанням методів та інструментів підтримки й стимулювання інноваційної діяльності.

Проблемам вибору форм, методів та інструментів державного регулювання національної економіки та інноваційної діяльності приділяли увагу багато зарубіжних – Балабанов І., Блей Р., Барнет Х., Вольський А., Глазьев С., Дагаєв А., Санто Б., Твіст Б. та вітчизняних вчених – Александрова В., Бажап Ю., Гальчинський А., Геєць В., Гончарова Н., Добров Г., Калітич Г., Пересада А., Семеновенко В. та ін.

Попри наявність численних публікацій з проблем державного регулювання інноваційної діяльності, їхні автори залишили поза увагою питання щодо повнішого дослідження зарубіжного досвіду розвитку інноваційної діяльності та адаптації його до умов економіки України. У зв'язку з цим, дану статтю присвячено дослідженню зарубіжного та вітчизняного досвіду державного регулювання інноваційної діяльності, наводиться порівняльна характеристика методів державного регулювання.

У світі вже накопичений великий досвід стимулювання інноваційної діяльності. Одним з найбільш поширених методів непрямого стимулювання науково-дослідницьких і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) є запровадження спеціального режиму оподаткування інноваційної діяльності. Податкова політика провідних країн світу передбачає певні пільги стосовно оподаткування інноваційних підприємств. Так, у деяких країнах прийняті пільги щодо податку на прибуток з урахуванням їх галузевої диференціації, чіткої цільової спрямованості та гнучкості залежно від цілей та завдань державної інноваційної політики. Ці пільги носять обов'язковий характер і не залежать від суб'єктивних рішень чиновників.

Узагальнення світового досвіду показує, що до основних форм податкового стимулювання інноваційної діяльності можна віднести: звільнення від сплати податків, зміну бази оподаткування, зниження ставок податків, відстрочки платежів (податковий кредит). Конкретними видами податкових пільг можуть бути:

- податковий кредит на здійснення дослідницької та інноваційної діяльності, тобто відстрочка податкових платежів у частині витрат з прибутку на інноваційні цілі;
- зменшення податку на приріст інноваційних витрат;
- "податкові канікули" протягом кількох років щодо прибутку, отриманого від реалізації інноваційних проектів;
- пільгове оподаткування дивідендів юридичних та фізичних осіб, отриманих за акціями інноваційних організацій;
- зниження ставок податку на прибуток, що спрямовується на виконання НДДКР;
- надання пільг з урахуванням пріоритетності проектів, що виконуються;
- пільгове оподаткування прибутку, отриманого в результаті використання патентів, ліцензій, ноу-хау та інших нематеріальних активів, що входять до складу інтелектуальної власності;
- зменшення оподатковуваного прибутку на суму вартості приладів та обладнання, що передаються вищим навчальним закладам, науково-дослідним інститутам та іншим інноваційним організаціям;
- виключення з оподатковуваного прибутку внесків до благодійних фондів, діяльність яких пов'язана з фінансуванням інновацій;
- зарахування частини прибутку інноваційної організації на спеціальні рахунки з подальшим пільговим оподаткуванням у разі використання цих коштів на інноваційні цілі.

У розвинених країнах світу ефективним стимулом прискорення інноваційних змін є амортизаційна політика. Зокрема, законодавством Японії для стимулювання впровадження високотехнологічного та екологічно безпечного обладнання дозволяється в перший рік його експлуатації амортизувати 50 % його вартості. Крім того, для малих та середніх підприємств введено пільговий режим амортизації очисного обладнання: в перші три роки вони можуть амортизувати по 30% його вартості. В США строки амортизації науково-дослідного обладнання були скорочені до 3 років, іншого обладнання – до 5 років.

Широко використовується пільгове кредитування інновацій банками через застосування механізму компенсації банкам різниці між ставкою, за якою вони кредитували інноваційну діяльність, та обліковою ставкою. Застосовуються також методи непрямого державного фінансування через регулювання рівня цін на сировинні та паливно-енергетичні ресурси, послуги зв'язку та інформаційного забезпечення для суб'єктів інноваційної діяльності, компенсацію різниці у цінах з бюджету або з позабюджетних фондів, а також через надання частини послуг на базі державної власності. Банк також може виступати в ролі органа, уповноваженого замовниками проекту контролювати хід та якість робіт та відповідати за цільове та ефективне використання наданих коштів. Тобто комерційний банк у такій ситуації є проміжною ланкою між замовником робіт, який виділяє кошти, та організацією, що такі роботи проводить. Існує також проектне кредитування, при якому банк виступає в ролі джерела інвестицій. У такому випадку банк є координатором проекту і ризикує власними кредитними ресурсами.

Потребує уважного вивчення світовий досвід фінансування інновацій на основі венчурного капіталу. Вважається, що венчурний капітал є одним із найдавніших видів капіталу, але і самим багатообіцяючим для забезпечення економічного зростання. Венчурне підприємництво в усіх розвинених країнах Заходу користується всебічною підтримкою як з боку уряду і місцевих органів влади, так із боку великих національних і транснаціональних компаній.

Так, у США діє закон про розвиток новаторських досліджень для дрібного бізнесу, згідно з яким всі відомства федерального уряду зобов'язані частину інвестицій (1,25 %) резервувати для надання субсидій і замовлень дрібному венчурному бізнесу. Уряди штатів, у свою чергу, створюють спеціальні фонди (партнерства) за рахунок внесків

корпорацій, муніципалітетів, приватних осіб для підтримки венчурного підприємництва, передбачають для венчурів пільгове оподаткування, податкові канікули тощо.

Цікавим є досвід Росії у цій сфері, яка прийняла концепцію розвитку російського венчуру, де значне місце належить трансферу технологій. Коротко зміст концепції розвитку російського венчура такий: створення в державних наукових установах агенцій з трансферу технологій; створення за участю держави 10 венчурних фондів; використання діючих фондів НДДКР для підтримки малого технологічного бізнесу; перегляд податкового режиму для малих технологічних компаній; створення міжвідомчої координаційної ради з венчурної діяльності; реінвестування доходів від державної частки у венчурних проектах в ці ж проекти.

Достатньо розповсюдженою формою державної підтримки інноваційних процесів та трансферу технологій є розвинена інфраструктура інноваційної діяльності. У своїй діяльності з передачі технологій відповідні державні органи промислово розвинених країн спираються на широку мережу регіональних та галузевих центрів з оцінки технологій, розподілу технологічних досягнень як державних, так і приватних.

Однією із складових частин інвестиційного ринку є ринок інтелектуальних товарів і послуг. Саме з інтелектуальною власністю пов'язані інновації у будь-які види діяльності, що прямо впливають на прогрес і розвиток суспільства. Характерним для всього цивілізованого світу є бюджетна підтримка фінансування інтелектуальних інвестицій. Так, у 90-х роках частка витрат на НДДКР у валовому національному продукті досягла у США – 2,7 %, Японії – 2,5 %, Франції – 2,1 %, а частка державних витрат (у їх загальних обсягах) за шістьма проектами становила, відповідно, 40 %, 19 %, 56 % [1].

Таким чином, досвід зарубіжних країн свідчить, що стале економічне зростання може бути досягнуто шляхом постійного інноваційного процесу, що відбувається в усіх галузях і сферах діяльності та забезпечує якісно нові економічні відносини, високий рівень розвитку виробництва і життя населення. Економіка багатьох країн, які стали світовими лідерами, ґрунтується на реалізації наукових досягнень, а інноваційна політика цих країн базується на використанні як загальноприйнятих методів державного регулювання, так і специфічних, спрямованих на активізацію інноваційної діяльності до етапу економічного розвитку. Класифікацію методів державного регулювання інноваційної діяльності у країнах світу наведено у табл. 1.

Головною метою сучасної державної інноваційної політики в Україні визначено створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно-чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій, виробництва та реалізації нових видів конкурентноздатної продукції [2].

Проголосивши перехід на інноваційну модель економічного зростання, для якого характерний високий рівень розвитку освіти та науки, особливо прикладної, стимулювання науково-дослідних робіт і конструкторських розробок, які мають сприятливе економічне середовище для реалізації, держава повинна була б забезпечити пріоритетну фінансову підтримку науки та інновацій, однак, цього не відбулось.

Для інноваційної діяльності в Україні характерні такі ознаки:

– невідповідність загальноприйнятим світовим тенденціям фінансування науки, техніки, технологій. Концепцією науково-технологічного та інноваційного розвитку України, передбачалося довести мінімальний обсяг бюджетних асигнувань на науку у 2002 р до 1,7 % ВВП, у 2003 р. – до 2,5 % [3]. Фактично у 2003 р. питома вага загальних асигнувань на наукову діяльність у ВВП склала 1,36 % (у 2002 р. – 1,18 %) [4];

Класифікація методів державного регулювання інноваційної діяльності у країнах світу

Назва методу	Засоби впливу	Назва країни
1	2	3
Економіко-правовий	Стимулювання новаторства дрібного бізнесу. Закони про патенти, товарні знаки, авторське право, антитрестовське законодавство, пільгові кредити, примусове ліцензування технологій, про стимулювання інвестицій у венчурний бізнес, про технологічні нововведення, про інновації.	США США, Франція, Великобританія, Японія
Фінансова підтримка	Бюджетне фінансування: фінансування фундаментальних досліджень Програмно-цільове фінансування: через участь у міжнародних, державних та регіональних програмах. Державні науково-технічні програми: планові завдання державним установам; державні замовлення приватним науково-дослідним і проектним організаціям; прогнози розвитку наукових досліджень і проектних робіт у приватному секторі економіки.	США, Франція, Японія, Великобританія, Німеччина, Швеція, Швейцарія, Південна Корея, Нідерланди, Італія США, Канада США, Японія, Франція, Великобританія, Німеччина, Канада
Контрактна система відносин	Державний дослідницький контракт: заявник – уряд; виконавець – фірма, науковий центр, університет	США
Стимулювання НДДКР	Субсидії: надаються за індивідуальними дослідницькими проектами їх безпосереднім виконавцям – ученим, інженерам, винахідникам, а не установам де вони працюють; надаються представникам приватного сектора.	США
Податкова політика	Пільговий режим оподаткування: диференційована система податкових пільг; пільгові кредити	США, Японія, Франція, Канада Великобританія Франція, Німеччина
Амортизаційна політика	Пільговий режим амортизації: зниження строку перенесення вартості обладнання; встановлення підвищених норм амортизаційних відрахувань у перші роки роботи обладнання і зниження в останні роки	Японія, Франція, Італія, Німеччина
Патентна політика	Гнучка система реєстрації патентів і спрощена процедура розгляду заявок: держава – найбільший патентовласник. Їй належать патенти на винаходи, створені під час виконання урядових контрактів	США
Кредитна політика	Пільговий режим кредитування інновацій; кредитування інновацій банками.	США
Урядові закупівлі	Закупівля розробок інноваційних проектів: конкурси на кращий проект громадських будівель	Франція, Німеччина

Продовження таблиці 1

1	2	3
Розвиток Інноваційної інфраструктури	Бізнес-інкубатори, інноваційні центри; технопарки; бізнес-парки, промислові парки; технополіси.	США, Франція, Бельгія, Ізраїль
Залучення іноземного капіталу	Утворення підприємств з іноземними інвестиціями; надання субсидій (грантів) на інноваційну діяльність науковим установам, вищим науковим закладам, науковим фахівцям.	США
Венчурне фінансування	Венчурне підприємництво: незалежні венчурні фірми; впроваджувальні фірми, створені однією або декількома корпораціями на пайових засадах; венчурні фірми, що фінансуються інвестиційними фондами, компаніями, трастами; внутрішні венчурні відділи великих корпорацій	США, Польща, Угорщина, Чехія, Росія
Трансфер технологій	Передавання систематизованих знань з використанням патентів та ліцензій, ноу-хау; продаж, ліцензування торговельних марок та зразків; послуги технічного змісту, які включають технічне навчання та допомогу; промислові дослідження та розробки	Франція, США, Японія, Філіппіни, Литва, Корея, Індія, Польща, Китай, Росія, Ізраїль
Інтелектуальні інвестиції	Бюджетні асигнування і кошти державних підприємств; приватнопідприємницький капітал; спонсорські кошти, субсидії окремих фірм або приватних осіб	США, Японія, Франція Університет Карнегі у Вашингтоні, фонд Сороса у Східній Європі

– зростання в структурі наукових організацій кількості академічних науково-дослідних організацій та вузівської науки і зменшення організацій прикладного спрямування, що свідчить про погіршення інституційної готовності наукового сектора до супроводу інновації протягом усього її життєвого циклу. У 2003 р. порівняно з 1995 р. кількість академічних організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи у структурі наукових організацій України збільшилась з 18,6 % до 26,0 %, кількість вузівських організацій – з 10,3 % до 11,0 %. Одночасно галузевий сектор зменшився з 62,4 % до 57,0 %, заводський – з 8,7 до 6,0 %;

– зниження наукомісткості промислового виробництва, яка у 2003 р. не перевищувала 0,3 %, що у 10 – 20 разів менше від загальноприйнятого світового рівня;

зменшення питомої ваги інноваційно-активних промислових підприємств з 26 % у 1995 р. до 11,5 % у 2003 р.;

– зменшення впроваджених у промисловість інновацій. У 2003 р. проти 1995 р. впровадження нових технологічних процесів зменшилося на 49,5 %. освоєння виробництва нових видів продукції – на 36,0 %;

– відсутність відповідного науково-технічного забезпечення у понад 90 % продукції, що виробляється в Україні;

– освоєння нової продукції здебільшого шляхом більш інтенсивного використання наявного обладнання і технологій. Такий тип інноваційного розвитку має досить вузькі межі і практично неспроможний підтримувати конкурентоспроможність вітчизняних підприємств протягом тривалого часу;

– мінімальне залучення до інноваційної діяльності малих підприємств. Більш інноваційно-активними є великі підприємства. Підприємства з чисельністю працюючих 10 – 25 тис. осіб становлять 75 % від загальної кількості підприємств, що запроваджували інновації, тоді як з чисельністю 100 – 200 осіб – лише 15,4 %. Тоді як у світовій практиці на малих підприємствах здійснюється першочергове випробовування інновацій при тому, що основна інноваційна діяльність відбувається у великих компаніях.

Такі тенденції стану інноваційної діяльності свідчать про неефективність методів та інструментів регулювання, які використовуються у країні.

Слід зауважити, що не дивлячись на досить значну кількість законів та нормативно-правових актів, що регламентують інноваційну діяльність, в Україні досі відсутня ефективна система державного управління інноваційного розвитку, не створено умов для формування інноваційних організацій, фінансова база місцевих органів влади дуже слабка і не в змозі покрити витрат, починає відставати система освіти – вона вже не може забезпечити підготовку кадрів необхідної кваліфікації для науково-дослідної роботи і виробничої діяльності; слабо розвинене інформаційне забезпечення.

На сьогоднішній день в Україні існує кілька ланок, призначених для реалізації інноваційних проектів. Це Українська державна інноваційна компанія (УДІК), технологічні парки, зони спеціального режиму інвестиційної діяльності, інноваційні підприємства. Сукупність цих структур могла би перекрити практично все інноваційне поле економіки, але насправді цього не сталося. Однак, фактично, єдиною структурою, яка на практиці підтримує інноваційний шлях розвитку української економіки, є технологічні парки.

Важливою проблемою на шляху створення національної інноваційної системи є також відсутність розгалуженої мережі фондів фінансової підтримки науково-технічного розвитку, до джерел утворення яких, крім бюджетних ресурсів, могли б бути залучені на взаємовигідних умовах кошти великого бізнесу, відповідних іноземних фондів, що дозволить використовувати та розвивати наявний науково-технічний потенціал. Не повною мірою відповідає вимогам інноваційного розвитку і структура органів державного управління. В її складі фактично відсутні органи стратегічної спрямованості.

Аналіз ситуації в Україні засвідчує, що податкова політика у сфері розвитку науки та техніки призводить до гальмування інноваційних процесів. Так, податкові пільги надаються при впровадженні винаходів у виробництво. Однак, вони діють тільки три роки з моменту реєстрації продукції як інноваційної, що призводить до першочергової реалізації проектів з швидкою капіталовіддачею. Існуюча податкова система стимулює виконавців довгострокових контрактів зменшувати витрати на дослідження, що призводить до погіршення якості наукових результатів.

Методи державного регулювання інноваційної діяльності в Україні та існуючі недоліки наведено у табл. 2.

Таким чином, основними перешкодами, які гальмують розвиток інноваційної діяльності в Україні є:

– недосконалість інноваційного законодавства та його неповнота в частині визначення правових, економічних та організаційних основ державного регулювання розвитку інноваційних процесів, а також трансферу технологій та введення в господарський обіг інтелектуальної власності;

– нерозвиненість комплексу фінансово-кредитних установ банківського та небанківського секторів (спеціалізовані банки розвитку та реконструкції, інноваційні, венчурні та лізингові фонди тощо), який має діяти для інвестиційної та фінансово-кредитної підтримки інноваційних процесів через залучення відповідних ресурсів;

– відсутність певної цілісної структури функціонально-повноважних державних інститутів для підтримки та регулювання інноваційних процесів, до якої входять технологічні парки, бізнес-інкубатори, консалтингові підприємства, інформаційні мережі, сфера раціоналізаторської та винахідницької діяльності;

– деформованість структури наявного науково-технічного потенціалу, який сконцентрований на початкових стадіях циклу інноваційного процесу.

Таблиця 2

Класифікація методів державного регулювання інноваційної діяльності в Україні

Назва методу	Засоби впливу	Недоліки
1	2	3
Економіко-правовий	Закон України „Про інноваційну діяльність”, „Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні”, „Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків”, „Про оподаткування прибутку підприємств”, Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів	Чинне законодавство позбавлене структурної повноти, завершеності, деякі документи мають фрагментарний характер. Наявні проблеми, розв’язання яких є необхідними для нормального перебігу інноваційних процесів
Фінансова підтримка	Державне фінансування: дотаційне фінансування (фінансування фундаментальних досліджень в академічних установах; в сфері державної безпеки); програмно-цільове фінансування	Скорочення коштів, які спрямовуються на фінансування науково-технічної діяльності
Податкова політика	Пільги щодо оподаткування прибутку для підприємств, що займаються інноваційною діяльністю. Податкові пільги для підприємств, що впроваджують винаходи у виробництво	Стимулювання реалізації проектів з швидкою капіталовіддачею Виконавцям довгострокових контрактів вигідно зменшувати витрати на дослідження
Амортизаційна політика	Методи пропорційного нарахування амортизації: прямолінійний, виробничий. Методи прискореного нарахування амортизації: зменшення залишкової вартості; прискореного зменшення залишкової вартості; кумулятивний	Недосконала амортизаційна система. Через застосування методу прискореної амортизації 61 % підприємств постраждали від підвищення собівартості продукції; 16 % - знизили податок на прибуток
Кредитна політика	Пільговий режим кредитування інновацій; кредитування інновацій банками	Недосконалий механізм довгострокового кредитування інноваційної діяльності суб’єктів господарювання. Великий розрив між обліковою ставкою та кредитними ставками комерційних банків

1	2	3
Розвиток інноваційної інфраструктури	Створення інкубаторів та технопарків	Відсутні умови для формування інноваційних організацій, немає ефективної системи державного управління інноваційним розвитком
Венчурне фінансування	Недержавне фінансування	Відсутність захисту та підтримки з боку держави, обмежені можливості публічного продажу акцій, відсутність вітчизняних стратегічних інвесторів з достатнім капіталом, значний ризик венчурного фінансування
Трансфер технологій	Патентування та ліцензування, продаж торговельних марок та зразків; послуги технічного змісту, які включають технічне навчання та допомогу; промислові дослідження та розробки	Не прийнятий Закон України про трансфер технологій; відсутня відповідна нормативна база; немає напрацювань щодо організаційно-економічного механізму розвитку венчурного підприємництва; не запрацював фондовий ринок, через який здійснюється значна кількість операцій з комерціалізації технологій
Фінансування інтелектуальних інвестицій	Фінансування за рахунок бюджетних коштів	Частка витрат на розвиток інтелектуальної праці серед видатків державного бюджету постійно зменшується, що призводить до зниження науково-технічного потенціалу

Враховуючи вищезазначене, можна дійти висновку, що одним з першочергових завдань у переході України до інноваційного типу розвитку має стати:

- створення діючого правового механізму реалізації державної науково-технічної й інноваційної політики. Потребує розробки ряду законів, зокрема "Про трансфер технологій", що забезпечував би регулювання технологічного трансферу на національному і міжнародному рівнях; "Про охорону державних науково-технічних таємниць" що запобігав би неконтрольованій передачі науково-технічних досліджень за кордон;

- формування ефективного механізму довгострокового кредитування реального сектору, особливо інноваційної діяльності за рахунок створення спеціалізованої державної кредитної установи (банку реконструкції і розвитку), яка б могла працювати як через комерційні банки, так і мала б право прямого кредитування підприємств під визначені Урядом найважливіші інноваційні проекти;

- інтенсивний розвиток інноваційної інфраструктури – венчурного підприємництва, бізнес-інкубаторів, технопарків, інших структур підтримки інноваційного бізнесу, а також малих інноваційних підприємств.

Тенденції стану інноваційної діяльності, наявність невирішених питань її стимулювання потребують проведення подальших досліджень у напрямку розробки дійового механізму становлення інноваційної моделі розвитку економіки України.

Література

1. Утвердження інноваційної моделі розвитку економіки України. Матеріали науково-практичної конференції. – К.: НТУУ "КПІ", 2003. – С.177.
2. Про інноваційну діяльність: Закон України від 4.07. 2002 р., № 40 – ІУ // Орієнтир – 2002. – № 29.
3. Концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку України від 13.07. 1999 р., № 916 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 29. – Ст. 1465.
4. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: Стат. зб. / Держкомстат України. – К., 2004. – 360 с.

Рекомендовано до публікації
д.е.н., проф. Зайцевою Л.М.21.01.05

Надійшла до редакції
10.01.05